

Bírálat

Ruzsa Ferenc: *Key Issues in Indian Philosophy* című akadémiai doktori értekezéséről

Ruzsa Ferenc értekezésében azokat a már megjelent illetve megjelenés előtt álló tanulmányait szerkesztette összefüggő monográfiává, melyeknek témája véleménye szerint az indiai filozófia kulcskérdéseit érinti. Amint azt tézisleveletében is kifejti, egy filozófiatörténeti műben szokatlan módon többek között mitológiatörténeti, régészeti, nyelvészeti elemzésekkel is találkozunk az értekezésben: ezeket a szerző mind hasznosnak gondolja az ind. filozófiai gondolkodás fejlődésének történetét feltáró vizsgálódáshoz.

A szerző a tanulmányokban kifejtett elméleteit a nemzetközi tudományosságban is már megmérette: rangos folyóiratokban publikálta és a téma jeles szakértőinek rendezett konferenciákon, workshopokon is előadta. Ruzsa Ferenc különleges érzékkel látja meg a hibás értelmezéseket olyan filozófiai kérdések esetében is, melyeket a több száz éves kommentátori hagyomány és a modern tudomány is problémamentesnek látott. Sokszor a hagyományos interpretációval szembe menve sajátos, egyéni, minden esetben vitára invitáló, ugyanakkor érvekkel gondosan körülbástyázott elméleteket tesz le az asztalra. Hipotézisei gyakran egymásra épülnek, egy probléma új megoldása más, kapcsolódó kérdések innovatív megválaszolását tesz lehetővé.

Ruzsa Ferenc egyaránt magabiztosan kezeli a szanszkrit nyelvű forrásokat és a modern szakirodalmat. A tanulmányok és a tézislevelet felépítése egyaránt világos és célszerű, a szerző stílusa szakszerű, emellett olvasmányos is. Kiemelendő, hogy a szerző kiválóan használja tudományterületének angol szaknyelvét. Megismerve az értekezés tartalmát és tanulmányozva a téziseket megállapítható, hogy a doktori mű és annak összefoglalója tartalmát és formáját tekintve egyaránt alkalmas a részletes elemzésre és az érdemi elbírálásra. A szerző munkája megfelel az MTA által elvárt tudományos közlemények szintjének, részletesen bemutatja a korábbi tudományos fokozatát követően elért tudományos eredményeit, ami elégséges az MTA doktori cím megszerzéséhez.

A doktori értekezés főbb eredményei

1. A hinduizmusban meghatározó panteizmus és az elvont Brahman fogalma a termékenység mágiaán alapuló Indus-völgyi vallásosság és a férfias, politeista indoárja hagyomány összekeverésének az eredménye: a nem-védikus földistennő deantropomorfizálása a semleges nemű Brahman.

Megjegyzések: Az elmélet kétségtelenül újtó, ugyanakkor gyengéje, hogy az Indus civilizáció vallásáról az értelmezhető írott források hiányában, pusztán a tárgyi emlékek alapján fogalmat alkotva nem tekinthető bizonyítottnak sem az anyaistennő kultusza, sem a termékenység mágia dominanciája. Lehet, hogy így volt, lehet, hogy nem, ahogyan a proto-Šivának elkönyvelt híres figura a Mohenjo-daro-i pecsételőn is lehet, hogy valóban az, de lehet, hogy a vele kapcsolatos húsz másik elmélet valamelyike az igaz, vagy egyik sem: nem tudjuk. A hipotetikus Indus-völgyi földistennőre visszavezetni az upanisadok Brahmanját legalábbis merész.

2. A R̥gveda X. 90-ben feldarabolt kozmikus óriás mítosza nem tekinthető közös indoeurópai örökségnek, a párhuzamok az emberi gondolkodás természetes hajlamainak köszönhetők.

Megjegyzések: Teljes mértékben egyetértek a szerző következtetéseivel, érvei meggyőzők, gondolatmenete világos. Kérdésként felmerül bennem, hogy ha egymáshoz hasonló szöveges hagyományok összevetése alapján egy mítosszal kapcsolatban nem véli bizonyíthatónak a közös történeti eredetet, akkor pusztán figurális ábrázolások hasonlóságait alapul véve miért állíthatjuk olyan határozottan, hogy Śiva vagy Durgā alakja visszavezethető az Indus civilizációra?

3. A proto-dravida nyelv fonetikai hatásai a védikus nyelvre: a tanulmány újdonsága, hogy a szerző sok szempontot figyelembe véve a retroflexió mellett számos más hangtani tényezőt is dravida hatásnak tud be a szanszkrit nyelvben.

Megjegyzések: Jelentős, új, bár időnként nem kényszerítő erejű meglátások: a szubsztrátumhatás a nyelvi változásoknak kétségtelenül fontos, de nem kizárólagos mozgatórugója, a diftongusok például szubsztrátumhatás nélkül is monoftongizálódhatnak. Hogy a proto-dravida az Indus civilizáció (egyik) nyelve volt, elképzelhető, mint ahogy más nyelvekről is elképzelhető ugyanez, v.ö. Michael Witzel e témában írt tanulmányai, pl. *The Languages of Harappa*.

4. Śaṅkara az illúzió-tannak megfelelően átértelmezte a *Chāndogya-upaniṣadot*: Ruzsa Ferenc érvelése világos és meggyőző.

5. Parmenidész elutazott Indiába, ahonnan a *Chāndogya-upaniṣad* szövegével tért haza, melynek hatása tetten érhető a filozófiájában: kétségkívül nagyon érdekes és újszerű elmélet, melyet a szerző alapos érveléssel támaszt alá. Az én ízlésemnek kicsit merész.

6. A szenvedés három fajtája a buddhizmusban eredetileg az öregség, betegség, halál triászra mehetett vissza: meggyőző elgondolás.

7. A filozófiai szútrák eredetileg egyfajta bővíthető, átdolgozható és átértelmezhető, az emlékezetet segítő handoutok voltak: valószínű elképzelés. A szerző nagyon helyesen arra is felhívja a figyelmet, hogy nem érdemes egyetlen eredeti értelemről beszélni az egyes szútrák esetében.

8. A másolók hibái: Ruzsa Ferenc egy konkrét esettanulmányon mutatja be, hogy egy filozófiai szöveg kéziratának a másolója mennyire hűségesen, karakterről karakterre másolta a szöveget. Ez a másolási mód hibás *lectio difficilior*okat hoz létre.

Megjegyzés: ez a fajta másolói munka csak egyike a lehetséges stratégiáknak, az írnokok és a technikáik különböznek.

9. A filozófia célja a *sāṃkhya*ban

A tanulmány a *Sāṃkhya-kārikā* első versének újszerű értelmezését kísérel meg. Nagyon érdekes és új meglátás, hogy a hármas szenvedés fogalmát a *Sāṃkhya-kārikā* kommentátorai valószínűleg az orvosi tradíció szövegei alapján értelmezték át. A *kārikā*ban szereplő *dr̥ṣṭa* szót a szerző, meggyőzően, „tapasztalati tudás”-nak érti, szorosabban véve jógikus, meditációs tapasztalásnak, amellyel szemben a *sāṃkhya* magát mint érvelésen alapuló vizsgálódást határozza meg: ez ugyancsak meggyőző gondolat.

10. A szerző a *sāṃkhya* filozófia *satkārya* és *sāmānyato dr̥ṣṭa* fogalmának új értelmezését adja: gondolatmenete világos, érvekkel alaposan alátámasztott, és a formális logika eszköztárát is felhasználja.

11. Poliszémia, félreértés és átértelmezés

A szerző megkülönbözteti a dominánsan vallásos indiai filozófiát a tipikusan világi európai filozófiától, amelyben a hagyomány, az örökölt tudás nem érvényes ismeretforrás. Ezt én túlzó általánosításnak látom, melybe nehezen fér bele az európai keresztény filozófia több évszázada. Ez talán nem filozófia? Mert túlzottan vallásos és tiszteli a szentírást? Indiai kontextusban tágra nyithatjuk a filozófia kapuját, míg Európában csak a görögöknél és a felvilágosodás után beszélhetünk filozófiáról?

Az indiai filozófiai szövegek értelmezését megnehezítő tényezők, pl. félreértés és radikális átértelmezés, az alapvető szakszavak jelentésének változása, stb., létező és fontos problémák, amelyekkel mindenki szembekerül, aki ilyen művekkel foglalkozik.

12. Diñnāga *apoha* elmélete

Ruzsa Ferenc szerint Diñnāga forrása Vasubandhu egy verse volt, melyet azonban már a legelső kommentár is félreértett / félreértelmezett. A szóban forgó versnek a szerző által prezentált új, „eredeti” jelentése, bár nem elképzelhetetlen, de véleményem szerint nem is kényszerítően szükséges. A hagyományos interpretáció számomra teljesen megállja a helyét.

Diñnāga *apoha* elméletének új értelmezése ugyanakkor rendkívül gondolatébresztő, kétségtelenül újszerű, és egy nagyon nehéz probléma elegáns megoldását nyújtja.

13. Jayanta a szavak jelentéséről

A szerző ebben a fejezetben egy új prezentációs formával kísérletezik: nem lefordítja Jayanta Bhaṭṭa *Nyāyamañjarī* c. művének egy fejezetét, hanem saját szavaival, ugyanakkor az eredeti szöveget szorosán követve újra előadja. Ennek kétségtelenül megvannak az előnyei: könnyebb követhetőség nem szanszkritisták számára is, a jegyzetekben megfogalmazott felvetések, kritikus megjegyzések révén a modern filozófiai diskurzusba való bekapcsolódás lehetősége, stb. Különösen az egyetemi oktatásban nagyon jól használható volna a hasonló szöveg.

Összegzés:

A fentiek alapján javaslom a doktori munkával kapcsolatos nyilvános vita kitűzését és az MTA doktora cím odaítélését.

Budapest, 2017. 01. 01.

Dr. habil. Dezső Csaba
adjunktus
ELTE BTK Indoeurópai Nyelvtudományi Tanszék